

'Anlamak' (en azından) iki farklı anlama geliyor: Birincisi 'bilmek, kavramak', ikincisi 'anlayış ve hoşgörülle karşılamak'. Birinci anlam, özü ve doğru olanı öğrenmek demektir. Ve canlı cansız her şeyi kapsayabilir. İlkokulda derste yağmurun nasıl yağdığını veya neden yağmadığını 'anlarız', veya ırkçıların kendilerine benzemeyenlerden neden hoşlanmadığını zamanla 'anlar' kimilerimiz. Ama ne kuraklığa ne de ırkçılara 'anlayış' göstermeyebiliriz. Oysa uçağa binme konusunda fobisi olan arkadaşımız 'anla beni, elimde değil' dediğinde, biz onu 'anlarsak' yolculuğu araba ile yapmaya rıza gösterebiliriz. Bu tür 'anlamak' empati içerdiği için 'şeyler' konusunda değil, daha çok insana (ve genelde canlılara) yöneliktir. Otoriter kimseler ve empati kuramayanlar ise benzer bir durumda, fobinin ne olduğunu bin kere duysalar da – anlamayana davul zurna az - 'ama korkman için gerçek bir neden yok ki!' tutumuyla ısrarlarını sürdürebilir. Yani anlamak var, anlamak var.

TASAM'ın 24-26 Nisan tarihli 'Balkanlarda İşbirliği' konulu Tekirdağ'daki Kongresini izlerken bunları düşünüyordum. Türk konuşmacılar bazı metaforları çok sık kullanıyorlardı: yörenin ortak tarihi, Osmanlı yönetimi süresinde barış süreci, yüzyıllar boyu sürmüş mutlu beraberlik, alicenaplığımız, ortak kültür ve gelenekler, 'kaybedilen' topraklar gibi. Öteki Balkanlıların konuşmalarında hemen hemen hiç duyulmayan sözlerdi bunlar. Acaba yanılıyor olabilir miyim düşüncesiyle geçen yıl aynı yerde aynı tarihlerde gerçekleşmiş ilk TASAM toplantısının tutanaklarını okudum. Durum aynı. On beş Türk katılımcının yedisi aynı 'hoşgörülü ve iyi idik' söylemini dile getirmiş, on altı balkanlı katılımcının on biri ise konuya hiç değinmemiş, dördü de Osmanlı geçmişi 'kötü' saymış. Bir tek Makedonyalı konuşmacı 'ortak geçmişten' söz etmiş, oldukça siyasi konuşmasında.

Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Yunanistan vb. gibi ülkelerin milli müzelerine kısa bir ziyaret bile bu farkın nedenini anlamamız için yeterlidir. Balkanlar'daki ülkeler (artık) ulus devletlerdir. Yani dünyamızdaki bütün ulus devletleri gibi kendilerine özgü milli mitosları var. Çocuklarına öğrettikleri aşağı yukarı şu tür şeylerdir: 'Biz o kadar farklıyız ki kendi özel bağımsız, hür ve egemen devletimize sahip olmalıyız. Bu durumun var olmadığı dönemler, yani Osmanlı yönetimi dönemi 'kötü' esaret dönemiydi. Bu esareten kurtulmamız sevindiricidir. Kültürümüz melez (ve ortak) değil, tarihin derinliklerinden günümüze varan özgün milli kültürdür. Topraklarımız kaybedilmiş olan değil, kurtarılmış olan topraklardır, çünkü topraklarımız alınan verilen mal değil, vatanımızdır. Biz kimseye benzemeyiz, farklıyız, üstünüz, bundan da kıvanç duymalıyız.'

Türklerin bir kesimi Osmanlı ile özdeşleşir ve bu geçmişten kendine gurur payı çıkarır. Oysa Osmanlıdan koparak ulusal devletlerini kuranlar Osmanlı dönemi ve yönetimini özlediklerini söylemiyorlar. Türklerin ortak geçmiş konusunda çok doğal saydığı duygular onlarda yoktur. 'Beraberlik ve barış süreci bitti' hayıflanması değil, tersi vardır öteki ulus devletlerde: nihayet kurtulduk, hürüz artık, mutsuz dönem bitti. Ulus devletlerin kurulması için bu Balkan ülkelerinde

çok kan akmış ve akıtılmıştır, her ülkenin şehitleri ve ulusal martirleri vardır, sayısız kahramanlıklar anlatılır, her yıl bu devlet kurma olayı bayram olarak kutlanır. Bu anlayışa ters düşen söylemler de rencide edici sayılır.

Ama, diye soracak birileri, kim haklı? Biz mi yoksa onlar mı doğru yorumluyor Osmanlı geçmişi? Yanıt bence iki eksende yanıtlanabilir. Duruma önce doğru/yanlış temelinde değil, kimlikler açısından bakmak gerek. Bir milli kimliğe saygı duyulacaksa, mitoslarına da saygı duyulmalıdır. 'Sizin mitoslar yanlıştır' kavgası başlarsa başkalarının da 'bize' saygı duymamalarını meşrulaştırırız. Her milli kimliğin temeli efsaneler ve tek taraflı yorumlarla doludur. İkinci eksene bakarsak, aşırılıklar görürüz. Birileri Osmanlı dönemini kusursuz, ideal bir cennet gibi, öteki taraf ise kapkaranlık bir cehennem olarak görüyorsa herkes haksızdır demek daha doğru olur. Bu siyah/beyazlı anlayış ideolojik bir bağnazlık içeriyor. Bu sürtüşmede taraf olmak neden şart olsun?

Sözlüklere bakarsak 'anlamak' kelimesinin karşısında 'birinin duygularını, isteklerini, düşüncelerini sezebilmek' de var. Ama her milletin ulus üyesi kendi duygularını herkes için geçerli 'ortak' sandıkça bu 'anlama' pek sağlanmıyor. Balkanlarda Öteki'ni anlamak için ulus devletin ve üyelerinin ne olduğunu ve ne tür duygular taşıdıkları su yüzüne çıkmalı. Milletler, geçmişe, kendilerine ve Öteki'ne baktıklarında farklı şeyler gördüklerinden dolayı vardılar. Aynı şeyleri görenler ortak birimler oluştururlar - ya milli, ya dini, ya başka bir kimlik adı altında bir beraberlik algılayarak. Balkanlıların ortak toplantılarında bu durumların bilinç düzeyine çıkması, tedirgin edici ve hatta yaralayıcı, 'anlayış' ve empati içermeyen söylemlerden kaçınılması çok yararlı olur düşüncesiyle kaleme aldım bu yazıyı.

Bilgi edinmek ile 'anlayış göstermek' arasındaki farkı belirtmeye çalıştım ama bu iki farklı mekanizmanın karşılıklı ilişkisine değinmedim. Derinlemesine bilgi edindikçe, yani (iyi ve güçlü, kötü ve zayıf yanlarıyla) insan doğasını anladıkça hoşgörümüz de artar genellikle. Eskiden her katili cezalandırırdı toplumlar. Günümüzde akli muvazenesi yerinde olmayanlara ceza değil, tedavi uygulanması, derinlemesine bilgi sahibi olmamızla tutum değiştirmemizin bir örneğidir. Milletleri ve üyelerini (her iki anlamda) 'anladıkça', ve ancak bu durumda, Balkanlarda ve dünyada anlayış, uyum ve barış sağlanabilir. Yoksa ne denli güzel laflar etsek de, dolaylı olarak 'üstün biz' karşıtlığını besliyor olduğumuzdan, içten içe ve farkında bile olmadan, milli sürtüşmelerin ve çekişmelerin girdabında döner durur, onları yeniden üretiriz.

Tabi Öteki'ni anlamak demek Öteki'nin görüşlerini benimsemek demek değildir: Söz konusu olan milli düşünce biçimini anlamaktır. Bu sağlandığında 'kendimizi' de daha iyi anlarız doğal olarak. Çünkü zamanımızda Balkanlarda ortak olan (gerçekten ortak olan yanlardan biri de budur) milli ideolojilerin işleyiş biçimidir.

*